

Türkiye'de İletişim Eğitimi: Ankara'da Ulusal Medyada Görev Yapan Muhabirlerin Düşünceleri ve Araştırmayla Gelen Öneriler

Education of Communication in Turkey: The Attitudes of the Reporters Working in the National Media in Ankara and the Suggestions Resulted from the Research

Ömer ÖZER

Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi

Özet

Bu makalede, Ankara'da ulusal medyada görev yapan haber muhabirlerinin gazetecilik eğitimi özelinde iletişim eğitimi ile ilgili düşünceleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Ankara'da ulusal medyada çalışan muhabirlerden veri toplanmıştır. Araştırma için 120 muhabirlik bir çalışma kümesi oluşturulmuştur. Araştırma, muhabirlerin iletişim eğitimini yeterli bulmadığını; teknik ve kültürel eğitimin eşit oranda verilmesi ve iletişim kuramları ve siyaset derslerinin yoğun okutulması gerektiğini düşündüklerini ortaya çıkarmıştır. İletişim eğitiminde yabancı dilin önemine yönelik sorunun ortancası ise en yüksek çıkmıştır. Buna göre muhabirler, yabancı dil bilmenin önemli olduğunu kabul etmektedirler.

Anahtar Sözcükler: *İletişim eğitimi, muhabir, gazetecilik, iletişim kuramları.*

Abstract

In this article, the ideas of the reporters working in the national media in Ankara towards education of communication, in the major of journalism, are aimed to be introduced. Aiming at this, the data were collected from the reporters working in the national media in Ankara. For the study, a research group of 120 reporters was formed. The study revealed that the reporters found education of communication insufficient and they thought the technical and cultural education should be given in equal proportions and communication theories and political sciences should be taught intensively. The median of the question related to the importance of foreign language in the education of communication proved to be the highest. According to this, reporters accept that knowing a foreign language is important.

Key Words: *Education of communication, reporter, journalism, theories of communication.*

1. Giriş

Bu yazının [1] konusunu Türkiye'de gazetecilik eğitimi özelinde iletişim eğitimi [2] oluşturmaktadır. Bu nedenle yazıda önce, araştırmanın anlaşılması için gerekli olduğu düşünülen Türkiye'deki iletişim eğitimi ile ilgili bazı çalışmalardan örnekler verilerek değerlendirmesi gerçekleştirilmiştir. Bundan sonra araştırmanın yöntemi anlatılmıştır. Bulgular ve yorumları sunulduktan sonra da bir değerlendirme yapılmıştır.

Türkiye'de iletişim eğitiminin üniversiter hale gelmesi, medya dünyasının isteği ile olmuştur. Eğitime, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde 1950 [3] yılında kurulan ve iki yıllık eğitim veren Gazetecilik Enstitüsü'nün kurulmasıyla başlanmıştır. Bunu 1965 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun açılması izlemiştir. Günümüzde ise, 1992'de isimleri 'İletişim' olarak değiştirilen ve fakülteye dönüştürülen okulların sayısı oldukça artmıştır.

Fakülteleşme sürecinden bu yana aradan 10 yıldan fazla süre geçmesine karşın, "Nasıl bir iletişim eğitimi verilmeli?" sorusuna net ya da tek bir yanıt bulunamamış ve bu konuda bir düşünce birliği oluşturulamamıştır [4]. Dağtaş'ın yaptığı bir çalışmada (2003), iletişim fakültelerinde farklı oranlarda kuram ve uygulama dersleri okutulduğu ortaya çıkmıştır. Bunda iletişim eğitimi konusunda "görece yetersiz" çalışma yapılmasının etkisinden -ortaya konulan çalışmaların programlar hazırlanırken dikkate alınacağı düşüncesi temelinde- söz edilebilir [5]. Bunun yanında, fakülteler döneminden beri iletişim eğitimiyle ilgili yapılan tartışmaların "bir açıdan" ya da "temelde" değişmediğini önermek de mümkündür. Tartışmalar verilen eğitimin uygulama mı yoksa kuramsal ağırlıklı mı olması üzerine yapılmıştır. Mutlu'nun (1992: 139), Basın Yayın Yüksek Okullarının iletişim fakültelerine dönüştüğü yıllara denk gelen yazısında bu durumu görmek mümkündür: "Bir yanda bu okulların endüstrinin talebine uygun olarak, yani endüstrinin de sözü geçecek biçimde sadece medya personelinin eğitim zemini olarak kalmaları; diğer yanda da ülkenin üniversiter yapısının özelliklerine uygun biçimde, gerçek anlamda akademik bir zemine oturtulmaları ve her türlü eğitim-öğretim faaliyetlerinin bu zemine dayalı olarak gerçekleştirilmesi. Henüz bu eğitiminin biri diğerine ağır basmış değildir."

Mutlu'nun ortaya koyduğu ikiliğin bir parçasını dışlayan ve iletişim eğitiminin mesleki açıdan yapılmasının yetersiz kalacağını öne süren bir yaklaşım Özbek

(1993) tarafından ortaya konulmuştur. Ona göre iletişim eğitimi üzerine düşünmeye, üniversite eğitiminin hedeflerine yönelik temel bir soruyla başlamak gerekmektedir: "Üniversiteler içinde yer aldıkları toplumun yeniden üretiminde işlevsel olan, yani piyasanın taleplerini karşılayan mesleki bilgi ve becerileri üretmek ve aktarmakla sınırlı kalabilirler mi?" Bu soruya karşılık bulmaya çalışan Özbek'e göre, üniversite eğitiminin meslek eğitiminden öte hedeflere sahip olması, bunun da iletişim dahil her eğitim alanı açısından geçerli olması gerekir. Özbek'in düşüncesine katılmak mümkündür. Ancak iletişim alanının diğer alanlardan farklı özelliklere sahip olduğu akılda tutulduğunda, uygulama alanı bırakılmayan ve sadece kuramsal olan bir iletişim eğitimi anlayışının, iletişim öğrencilerinin mesleğe geçişlerinde onlara dezavantaj getireceğini de unutmamak gerekir. Bu da iletişim eğitiminde mesleki uygulamanın da gerekliliğini anımsatır. Elbette burada önemli olan kuram ve uygulama oranlarının tercihidir.

1990'ların başlarında ortaya konulan bu düşüncelerin yanında, sonlarına doğru da bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemdeki çalışmalarda konuya yaklaşımların görece genişlediği ama aynı eksenlerde ilerlediği söylenebilir. "Kültür ve İletişim" dergisinde Halil Nalçaoğlu, Mahmut Mutman ve Erol Mutlu'nun "İletişim eğitimi" konusundaki tartışmaya katkı sağladıkları görülmektedir. Bu yazarlardan Nalçaoğlu'nun, iletişim eğitimi konusunda tartışma açtığı ve özcülük-karşıtlığı ek-seninde ilerlettiği yazısında yaptığı iki saptama dikkat çekmektedir. Bunların ilkinde Nalçaoğlu, iletişim eğitiminin amacını -tartışmaya açık olduğunu belirterek-profesyonel iletişimci yetiştirmek şeklinde tanımlamaktadır (1998: 14): "...Yani, üniversite düzeyinde iletişim eğitimi almış bir kişi, dalı ne olursa olsun veya kendini ne şekilde tanımlarsa tanımlasın (gazeteci, televizyoncu, radyocu vb.) sonuçta '(iyi bir) iletişimci' olmalıdır. Bu kişinin eğitim gördüğü alanda iş bulmayı ümit edeceği sektör ise ağırlıklı olarak 'medya sektörü' olacaktır." Nalçaoğlu'nun saptamasına da katılmak mümkündür: İletişimin ya da iletişimcinin tanımı ne şekilde yapılırsa yapılsın medya içinde konumlanacak birinin öncelikle iyi bir iletişimci olması gerekir. Bu özellik, tüm medya türleri açısından zorunluluktur. İyi bir iletişimci olmayan birinden iyi bir gazeteci, televizyoncu ya da radyocu olmasını beklemek doğru olmayacaktır.

Nalçaoğlu ikinci saptamasını şu şekilde yapmaktadır: "...İletişim eğitimi verenler içinde ilkelerine sahip çıkanlar, sektör için 'kötü' eleman yetiştirirlerken, ilkelere boşverip sektöre ve sektörün başat olarak maddi çıkarlar tarafından belirlenen ihtiyaçlarına yoğunlaşanlar ise sektör için 'iyi' eleman yetiştiriyorlar. Bu çelişkinin en belirgin tezahürü ise akademisyenlerin, özellikle ilgilerini 'eleştirel' olarak tanımlayanların, bir yandan medya içeriğini kıyasıya eleştirirken bir yandan da bu kötü (!) içeriğin potansiyel yaratıcılarına yapacakları işin (yani, kötü içerik üretmek) eğitimini vermeleri olsa gerek." Nalçaoğlu'nun ikinci saptamasının özellikle günümüz için geçerli olduğu önerilebilir. Bu noktada Nalçaoğlu'nun düşüncelerini tam olarak örneklemese de bir açıklama yapılabilir: Medya alanında yaşanan tekelleşme ve bunun içeriğe yansıyan türdeşleşme etkisinin (Bağdikian 2000) başka bir anlamı da, medya patronlarının sadece medya alanında yer almamaları nedeniyle diğer iş alan-

ları açısından kendi yayın organlarını bir koz/güç olarak kullanabilmeleridir. Örneğin bazı çalışmalarda, Ankara'daki haber muhabirlerinin, bazı yöneticilerin patron adına iş takibi yaptıkları ortaya çıkmıştır (Özer 2004; Tılıç 1998) [6].

Mahmut Mutman ise, Nalçaoğlu'nun tartışma açarken ortaya koyduğu önermelerini çoğunlukla doğru bulmadığı yazısında, ilkelî-ilkesiz ayrımı açısından Nalçaoğlu'nu onaylar gözükmektedir (1998: 33): "Ama bence ilkelerine sahip çıkanlar her zaman ve her yerde ilkelerine sahip çıkmayanlardan daha iyi iletişimci yetiştirir. Örneğin ilkesine sahip çıkan ve basitçe teknik düzeyde kalmayıp, düşünsel boyutu ihmal etmeyen bir hoca kesinlikle böyle yapmayan bir hocadan daha iyi iletişimci yetiştirir."

Mutman'ın pekiştirici notları, iletişim eğitimi verenlere son derece yararlı olabilir. Örneğin mesleğe geçtiğinde şiddet içerikli bir haber ya da herhangi bir program yapacak ya da yayınlanmasında rolü olacak birine, medyada şiddet sunumunun ne gibi sonuçları olabileceği konusunda bilgilendirilmeden eğitiminin tamamlattırılması, giderek yaşadığı toplum açısından önemli bir eksikliğe işaret edecektir. Dolayısıyla iletişim eğitimi alan bir öğrenciye haber toplama ve yazma öğretmenin yetersiz kaldığı açıktır. Önemli olan, öğrencinin topladığı ve yazdığı haberi, kim için ve neden yazdığını bilmesidir. Bu da öğrencinin düşünsel boyutu geriye atılmayan bir eğitimden geçirilmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Tartışmaya katılanlardan Mutlu ise, 1990'ların sonundaki çalışmasında ikili ayrımına, "ortada durduğu" söylenebilecek bir açılım eklemektedir: Hem eğitimin hem de iletişimin ideolojik tınlarının hayli yüksek ve eğitim açısından bunun en önemli göstergesinin 'onun biçimlendirici' bir pratik olduğunu belirttiği yazısında, "Nasıl bir iletişim eğitimi?" sorusuna yanıt bulmaya çalışmaktadır. Mutlu'nun soruya verdiği yanıtı, "kuram ya da uygulama ağırlıklı eğitimin yanında bir de her ikisinin de eşit olduğu" bir eğitimin olabileceği ve bu konudaki tartışmanın süreceği şeklinde özetlemek mümkündür (1998: 26) [7]. Mutlu'nun kuram ve uygulamanın eşit verilebileceği vurgusu, iletişim eğitimi açısından önem taşıyabilir. Bu yazıda savunulan ve Sonuç ve Değerlendirme başlığı altında ayrıntıları sunulan görüşe de "bir ölçüde" kaynaklık etmektedir. Nitekim yazıda her iki yönün verilmesi ancak kuramsal ağırlıklı olması gerektiği savunulmaktadır. Burada yapılacak kısa bir açıklama diğer yaklaşımların kendi içlerindeki tutarlılıkları dışlanmadan söylendiğinde, benimsenen yaklaşımın önemini ve gerekliliğini ortaya koyabilir: İletişim fakültesinde öğrenim gören birinin, öncelikli iş alanının medya olduğu göz önüne alınarak söylendiğinde hiç uygulama yapılmayan bir kuramsal eğitim alması onun medyaya uyumu açısından sıkıntı yaratabilir. Ancak eleştirel bir bakışa sahip olmayan birinin de, yapacağı haberin açılımlarını değerlendirmede bile yeterli olmayacağı kabul edilebilir [8].

Kültür ve İletişim dergisinin aynı sayısında yer alan diğer bazı çalışmalarda da iletişim eğitimi ile ilgili düşünceler ve araştırmalar ortaya konulmuştur. Bunların birinde Mutlu ve Tuncel, Anadolu Bölgesi'nde Devletlerarası Tarih ve Kültür Enstitüsü'nde

araştırmada, aynı alanda eğitim gören üniversite öğrencilerinin gelecekteki mesleklerine ilişkin yönelimlerini ortaya koymuşlardır. Araştırmanın önemli bir sonucuna göre, sosyolojik değişkenler ile gelecekteki mesleki yönelimler arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır (1998: 90). Araştırmacıların ulaştıkları sonuca göre, iletişim sektörü ve iletişim eğitimi arasında anlamlı bir süreksizlik gözlenmektedir. Buna karşılık Dağtaş ve Kaymas (1998), eğitim kurumları ve sektör arasında yaşanan sorunları ve farklılıkları belirttikten sonra iki alan arasında eşgüdüm sağlanması gerektiğinden söz etmektedirler [9].

Burada ele alınan ve incelenen diğer çalışmaların Türkiye'de iletişim eğitimine katkılarının en azından "olması gerektiği" önerilebilir. Ancak Türkiye'de iletişim eğitimi konusunda yapılan çalışmalarda bir yönün eksik kaldığı da belirtilebilir: Çalışmalar arasında, medyada görev yapan muhabirlerin gazetecilik eğitimi özelinde iletişim eğitimine yönelik düşüncelerini ortaya koyan bir araştırmanın eksikliği dikkat çekmektedir. Medyada görev yapan muhabirlerin belli bir kısmı iletişim eğitimi almıştır. Muhabirlerin mesleki deneyimleri çerçevesinde, aldıkları ve alınmasında yararlı olacak iletişim eğitimi konusundaki düşüncelerini ortaya koymak yararlı olabilir. Bu çalışmada, Ankara'da ulusal medyada görev yapan haber muhabirlerinin gazetecilik eğitimi özelinde iletişim eğitimi ile ilgili geliştirilen önermelere yönelik düşünceleri ortaya konulmuştur. Bu amaç doğrultusunda Ankara'da ulusal medyada çalışan muhabirlerden veri toplanmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi açısından ilk elde, Ankara'da ulusal medyada görev yapan haber muhabirlerinin iletişim eğitimi ile ilgili düşüncelerinin ortaya konulmaya çalışılması ve bu amaçla Ankara'da ulusal medyada çalışan muhabirlerinden veri toplanmasıyla ilgili bir açıklama yararlı olacaktır. Saha araştırması için bir bakış açısından örneklem seçimi şu şekilde yapılabilir: Nüfustan örneklem çerçevesi çıkarılır ve oradan örneklem seçilir. Nitekim örneklem tanımlanırken, "muhabirler" dendiğinde bilinmeyen evrenden, "Ankara'daki muhabirler" dendiğinde ise artık, evrenden değil tanımlanmış olduğu için nüfustan söz edilmektedir. Ancak burada araştırma açısından sorunlu bir noktaya dikkat çekmek gerekmektedir. Türkiye'de herhangi bir zaman diliminde ne kadar muhabir çalıştığını saptamak çok güçtür. Bu durum Ankara özelinde de söz konusudur [10]. Muhabir sayısını öğrenmek için her bir medya kurumunun muhasebe birimine başvurmak gerekmektedir [11]. Muhasebe birimlerinden doğru bilgi alınsa bile yeterli ya da doğru rakama ulaşılamamış olabilir. Nitekim stajyer muhabirlerin örneğin bir yıllık stajyer olmayanlar gibi haber ürettikleri ve bu haberlerin yayınlandığı durumlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla ücret alma/ma dışında stajyer ve stajyer olmayanlar arasında muhabirlik görevi açısından bir fark görünmemektedir. Bu durumda stajyer muhabirlerin araştırmaya katılıp katılmaması konusunda bir seçim yapmak gerekir. Dolayısıyla Ankara'da nüfus/evreni [12] rakamsal olarak tanımlamak ve buradan örneklem çekmek çok güçtür.

Belirtilen sorun nedeniyle "çalışma kümesi" oluşturulmuştur. Buna göre 120 muhabirden veri toplanmıştır. Ankara açısından 120 rakamı kabul edilebilirdir ve rastlantısal olarak belirlenmiştir. Bu rakam yüzde 33.3'er (40'ar muhabir) olmak üzere ajans, gazete ve televizyon muhabirlerinden oluşmuştur[13]. Ankete katılan muhabirlerin yüzde 43'ü (52) kadın yüzde 57'si (68) erkektir. Anket yapılan muhabirlerin kurumlara göre belirlenmesi de rastlantısal olarak yapılmıştır. Ancak, dağılımların kurumların muhabir sayılarına tahmin ölçüsünde uymasına dikkat edilmiştir. Örneğin TRT en çok muhabire sahip olduğundan televizyon muhabirleri arasında en çok TRT muhabirlerine anket doldurtulmuştur. Ajans muhabirleri açısından da aynı durum AA için geçerlidir. Bunun yanında 14 gazete, 12 televizyon ve 5 ajansta muhabirlere anket doldurtulmuştur. Bunlar arasında her siyasi çizgide yayın organı bulunmaktadır.

Anketler, muhabirlerin çalıştıkları kurumlara gidilerek orada bulunan muhabirlere doldurtulmuştur. Anket kağıtları muhabirlere verilerek doldurmaları istenmiş ve tamamladıklarında da geri alınmıştır. Veriler SPSS programında değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak soruların ortalamaları, ortancaları ve tepe değerleri alınmıştır. Ancak değerlendirmeler ortancalar üzerinden yapılmıştır. Bunun nedenini şu şekilde açıklamak mümkündür: Ortanca (medyan) merkezi eğilim ölçüsüdür. Bu tür bir araştırmada, aritmetik ortalama (mean), ortanca (median) ve tepe değer (mode) arasından aritmetik ortalama yanında esas belirleyici olan ortancadır. Tepe değer ve ortalama da fikir verir. Ancak ortanca, bir grubun 1, 2, 3 veya 4'ten hangisinde olduğunu verir. Tepe değer, en çok seçilen kategorinin hangisi olduğunu gösterir.

Ortancaların değerlendirilmesi ise belli kategoriler temelinde yapılmıştır. Kategorileri belirleme işlemi ise şu şekilde yapmak mümkündür: Çalışmada beşli ölçek kullanılmıştır. Buna göre seçenekler, "Tümüyle katılıyorum, katılıyorum, ne katılıyorum ne de katılmıyorum, katılmıyorum ve tümüyle katılmıyorum" dur. Sırasıyla alındığında 5'ten 1'e doğru sıralanmaktadır. Aralarında ise 4 aralık bulunmaktadır. Bundan sonra şu işlem yapılmıştır: $4/5= 0.80+1= 1.80+80= 2.60+80= 3.40+80= 4.20+80=5$. Kategoriler, 1.80, 2.60, 3.40, 4.20 ve 5'tir. Bu durumda 2.60 ve altı, sorulara katılmadığı şeklinde alınmıştır. 2.60 üzeri çıkan rakamlar ise sorulara katıldığı yönünde değerlendirilmiştir.

3. Araştırmanın Bulguları ve Yorumları

Burada bazı soruların ortalama, ortanca ve tepe değerleri aktarılmış ve yorumları yapılmıştır. Ancak bundan önce araştırma açısından önemli olan bazı frekans dağılımları verilmiş ve değerlendirilmiştir.

3.1. Frekans Bilgileri

Frekans bilgileri sunulurken belli bir sıra izlenmiştir. Buna göre, birinci kategori olarak isimlendirilebilecek kateoride önce, muhabirlerin eğitim seviyeleri sınıfl-

muştur. Eğitim seviyeleri verildikten sonra hangi üniversiteyi bitirdikleri aktarılmıştır. Bunu, hangi fakülteyi ve hangi bölümü bitirdikleri izlemiştir. İkinci kategoride ise, muhabirlerin çalışmaya hangi yöntemle başladıkları genel bilgisini, halen hangi alanda çalıştıkları bilgisi izlemiştir. Frekans bilgileri açısından son olarak muhabirlerin, iletişim fakültesini bitirenlere muhabirlik yaşamlarında seçecekleri alan önerileri sunulmuştur. Elbette frekans bilgilerinin sıralaması daha farklı açılardan da yapılabilir. Örneğin muhabirlerin mesleğe başlama biçimleri, bitirilen fakülteler açısından yapılan yorumda kullanılmasından dolayı birinci kategoride yer alabilir. Ancak bu kez ikinci kategorinin sıralaması bozulabilecektir. Dolayısıyla frekans bilgilerinin sunum biçiminin kendi içinde anlamlı ve yeterli olduğu önerilebilir.

Frekans bilgilerinin sunulmasının bir amacı, günümüzde muhabirlik yapmak için gereken ya da yeterli sayılabilecek eğitim seviyesi hakkında bilgi vermektir. Bunun yanında bilgiler bir ölçüde, muhabirlik yapmak için iletişim fakültesini bitirmek gerekip gerekmediğini de sunmaktadır. İkinci kategori frekans bilgileri mesleğe başlamak için en uygun yöntemi, Ankara'da muhabirlerin hangi alanda daha çok çalıştıklarını ve bu araştırma açısından önemli sayılabilecek, iletişim fakültesini bitirenlere önerilen alanları ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu bilgiler iletişim eğitiminin, iletişim fakültesini bitirenlerin mesleki yaşamlarında kullanabilmeleri için en azından Ankara'da çalışacakların hangi alanlarda yoğunlaştırılması gerektiği konusunda yararlı olabilir. Birinci kategori frekans bilgileri şunlardır:

Tablo 1: Ankete Katılanların Eğitim Durumlarının Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Lise	7	5,8
Lisans	103	85,8
Lisans üstü	9	7,5
Ön lisans	1	,8
Toplam	120	100,0

Ankete katılanların eğitim durumları Tablo 1'de görülmektedir. Lise bitirenler yüzde 6, üniversite bitirenler yüzde 86, ön lisans tamamlayanlar yüzde 1 ve lisansüstü çalışma yapanlar da yüzde 8 orana sahiptirler.

Ankete katılanların bitirdikleri üniversiteler Tablo 2'de sunulmuştur. İstanbul Üniversitesi'nin oranı yüzde 6 çıkmıştır. Ankara Üniversitesi yüzde 31 alırken Gazi Üniversitesi 28'lik bir yüzdeye sahip olmuştur. Hacettepe Üniversitesi'ni bitirenlerin oranı yüzde 7, Anadolu Üniversitesi'nin yüzde 6 ve ODTÜ'nün yüzde 4 olmuştur. Marmara ve Selçuk Üniversiteleri'nin yüzde payı 2'dir. Abant İzzet Baysal, Dokuz Eylül, Ege, Fatih, Kırıkkale ve Uludağ Üniversiteleri'nin payları ise 1 olarak belirlemiştir.

Tablo 2: Ankete Katılanların Bitirdikleri Üniversiteler

	Frekans	Yüzde
Istanbul	7	5,8
Ankara	37	30,8
Gazi	34	28,3
Dokuz Eylül	1	,8
Selçuk	2	1,7
ODTÜ	5	4,2
Ege	1	,8
Hacettepe	8	6,7
Anadolu	7	5,8
Marmara	2	1,7
Kırıkkale	1	,8
Abant.İ.B.	1	,8
Uludağ	1	,8
Fatih	1	,8
Toplam	108	90,0
Kayıp Değer	12	10,0
Toplam	120	100,0

Tablo 3: Ankete Katılanların Bitirdikleri Fakülteler

	Frekans	Yüzde
İletişim	72	60,0
Hukuk	3	2,5
Güzel Sanatlar	1	,8
SBF	5	4,2
Mühendislik	2	1,7
Ziraat	1	,8
Edebiyat	4	3,3
Sosyal Bilimler	1	,8
İlahiyat	1	,8
AÖF	2	1,7
İ.İ.B.F	12	10,0
AMYO	1	,8
Fen-Edebiyat	2	1,7
Eğitim	3	2,5
MYO	1	,8
Toplam	111	92,5
Kayıp değer	9	7,5
Toplam	120	100,0

Ankete katılan muhabirlerin bitirdikleri fakültelerin dağılımı Tablo 3'de sunulmuştur. Buna göre, İletişim Fakültesi bitirenlerin oranı yüzde 60 çıkmıştır. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bitirenlerin yüzde 10, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin yüzde 4, Edebiyat Fakültesi'nin yüzde 3 payı olmuştur. Hukuk ve Eğitim Fakülteleri'nin payı da yüzde 3 (2.5) olarak belirlemiştir. Açık Öğretim, Fen-Edebiyat ve Mühendislik Fakülteleri ile Meslek Yüksek Okulu'nun payları ise yüzde 2'dir. Güzel Sanatlar, Ziraat ve Sosyal Bilimler Fakülteleri'nin de yüzde 1'lik payı olmuştur.

Tablo 4: Ankete Katılanların Bitirdikleri Bölümler

	Frekans	Yüzde
Gazetecilik	49	40,8
HİT	5	4,2
RTV-S	17	14,2
Fotoğrafçılık	1	,8
Çalışma Ekonomisi	1	,8
Kimya	2	1,7
Uluslararası İlişkiler	4	3,3
Bahçe Bitkileri	1	,8
İngiliz Dilbilimi	3	2,5
Felsefe	1	,8
İşletme	3	2,5
Kamu Yönetimi	4	3,3
Turizm ve Otel İşletmeciliği	1	,8
Psikoloji	2	1,7
Fransızca	1	,8
İktisat	6	5,0
Spor Bilimleri	1	,8
Maliye	1	,8
Sosyoloji	1	,8
Elektrik	1	,8
Toplam	105	87,5
Kayıp Değer	15	12,5
Toplam	120	100,0

Ankete katılan muhabirlerin bitirdikleri bölümler Tablo 4'de görülmektedir. Gazetecilik Bölümü'nü bitirenlerin yüzdesi 41'dir. Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nün payı yüzde 14 olarak çıkmıştır. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nün payı da yüzde 4'tür. İktisat okuyanlar yüzde 5 alırken, Uluslararası İlişkiler ve Kamu Yönetimi Bölümleri'nin yüzdesi 3 olarak belirlemiştir. İngiliz Dilbilimi ve İşletme Bölümleri'ni bitirenler de yüzde 3 (2.5) pay almışlardır. Kimya ve Psikoloji Bölümü'nü bitirenlerin payı ise yüzde 2 olmuştur. Yüzde 1 pay alan bölümler de şunlardır:

Fotoğrafçılık, Çalışma Ekonomisi, Bahçe Bitkileri, Felsefe, Turizm ve Otelcilik, Fransızca, Spor Bilimleri, Maliye, Sosyoloji ve Elektrik.

İkinci kategori frekans bilgilerini ise şu şekilde sunmak mümkündür:

Tablo 5: Muhabirlerin Mesleğe Başlama Şekli

	Frekans	Yüzde
Staj Yoluyla	79	65,8
Referansla	23	19,2
Sınavla	10	8,3
Başvuru	1	,8
Alaylı	1	,8
Toplam	114	95,0
Kayıp Değer	6	5,0
Toplam	120	100,0

Anket dolduran muhabirlerin mesleğe başlama biçimleri Tablo 5'de sunulmuştur. Buna göre, yüzde 66'sı staj yoluyla muhabir olmuştur. Referansla muhabir olanların oranı yüzde 19 olurken sınav kazanarak mesleğe geçenlerin oranı yüzde 8 çıkmıştır. Kişisel başvuru ve alaylı oranı da yüzde 1'dir.

Tablo 6: Muhabirlerin Habercilik Yaptıkları Alanların Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Siyaset	21	17,5
Ekonomi	18	15,0
Parlamento	17	14,2
Eğitim	6	5,0
Yargı	8	6,7
Güvenlik	3	2,5
Diplomasi	14	11,7
Tarım	1	,8
Kent Haberleri	1	,8
Sağlık	4	3,3
Gündem	1	,8
Polis-Adliye	7	5,8
Yurt-Politika	1	,8
Çalışma Yaşamı	2	1,7
Yaşam Haberleri	3	2,5
Özel Haber	1	,8
Genel	1	,8
Belediye	3	2,5
Savunma	1	,8
Kültür-Sanat	1	,8
Özel Yaşam Haberleri	1	,8
Hepsi	2	1,7
Toplam	117	97,5
Kayıp Değer	3	2,5
Toplam	120	100,0

Muhabirlerin habercilik yaptıkları alanların dağılımı Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre, siyaset yüzde 18 (17.5), ekonomi yüzde 15, parlamento yüzde 14 ve diplomasi yüzde 12 çıkmıştır. Yargı, eğitim, polis-adliye ve sağlık alanlarının yüzde payları ise sırasıyla şöyledir: 7, 5, 6, 3. Güvenlik, yaşam haberleri ve belediye muhabirliğinin payı da yüzde 3'tür (2.5). Çalışma yaşamı ve her alanda çalışanların oranı 2 olurken, tarım, kent haberleri, gündem muhabirliği, yurt-politika, özel haber, genel, savunma, kültür-sanat ve özel yaşam alanlarında çalışanların oranı yüzde 1 olarak belirmiştir.

Tablo 7: İletişim Öğrencilerine Önerilen Gazetecilik Alanları

Alanları	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	Yanıtız	Toplam
Her Alan	9 (7.5)	0	0	111(92.5)	120
İş Hayatı	2 (1.7)	3 (2.5)	2 (1.7)	113 (94.2)	120
Rutin	1 (.8)	1 (.8)	1 (.8)	117 (97.5)	120
Parlamento	13 (10.8)	4 (3.3)	1 (.8)	102 (85.0)	120
Ekonomi	1 (.8)	3 (2.5)	5 (4.2)	111 (92.5)	120
Başbakanlık	3 (2.5)	5 (4.2)	0	112 (92.3)	120
Bakanlık	0	2 (1.7)	0	118 (98.3)	120
Hukuk	4 (3.3)	6 (5.0)	5 (4.2)	105 (87.5)	120
Diplomasi	1 (.8)	3 (2.5)	3 (2.5)	113 (94.2)	120
İç Haberler	0	1 (0.8)	0	119 (99.2)	120
Foto	1 (.8)	2 (1.7)	2 (1.7)	115 (95.8)	120
Güvenlik	0	4 (3.3)	3. (2.5)	113 (94.2)	120
Kültür	5 (4.2)	3 (2.5)	5 (4.2)	107 (89.2)	120
Eğitim	2 (1.7)	10 (8.3)	11 (9.2)	97 (80.8)	120
Sağlık	0	4 (3.3)	10 (8.3)	106 (88.3)	120
Polis	4 (3.3)	3 (2.5)	7 (5.8)	106 (88.3)	120
Belediye	0	3 (2.5)	0	117 (97.5)	120
Güncel	0	2 (1.7)	0	118 (98.3)	120
Sanat	4 (3.3)	2 (1.7)	2 (1.7)	112 (93.3)	120
Sosyal Hayat	2 (1.7)	2 (1.7)	0	116 (96.7)	120
Spor	1 (.8)	5 (4.2)	2 (1.7)	112 (93.3)	120
Magazin	2 (1.7)	0	3 (2.5)	115 (95.5)	120
Savaş	0	1 (.8)	0	119 (99.2)	120
Araş. Gazetecilik	1 (.8)	0	1 (.8)	118 (98.3)	120
Özel	0	0	1 (.8)	119 (99.2)	120
Kent Haberleri	1 (.8)	0	0	119 (99.2)	120
Yaşam Sorun	0	0	1 (.8)	119 (99.2)	120
Sivil Toplum	0	1 (.8)	2 (1.7)	117 (97.5)	120

Ankete katılan muhabirlerin iletişim fakültesini bitirenler için en uygun gördükleri muhabirlik alanlarının dağılımı Tablo 7'de sunulmuştur. Buna göre, 1. sırada önerilen alanlardan iş hayatı yüzde 2, her alan yüzde 8, rutin yüzde 1 almıştır. Parlamento, ekonomi ve Başbakanlık alanlarının yüzde oranları ise sırasıyla şöyle çıkmıştır: 11, 1, 3 (2.5). Hukuk ve sanat alanlarının payı yüzde 3 olurken, kültür yüzde 4 çıkmıştır. Eğitim, sosyal hayat ve magazin de yüzde 2 olarak belirmiştir. Yüzde 1 payı olan alanlar ise şunlardır: Diploması, foto muhabirliği, spor ve araştırmacı gazetecilik.

Bulgulara bakıldığında ankete katılanların büyük çoğunluğunun lisans eğitimi aldıkları görülmektedir. Bunun anlamı yaşanan zamanda muhabirlik yapmak için lisans eğitiminin yeterli olduğu ya da muhabirlik için en azından lisans eğitimi alınması gerektiği yönünde olabilir. Nitekim en düşük eğitim seviyesini temsil eden liseyi bitiren muhabirlerin yüzdesi oldukça düşüktür. Liseyi bitiren muhabirlerin yüzdesinin düşük olmasını, "alaylı" diye tanımlanan gazetecilerin artık, yetişmedikleri şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Lisansüstü çalışma yapan muhabir sayısının da çok olduğu söylenemez: Lisans bitirenlerin onda birinden bile az çıkmıştır. Bu sonucu da, muhabirlik yapmak için lisans eğitiminin yeterli olduğu biçiminde değerlendirmek uygundur.

Ankete katılanların bitirdikleri üniversiteler arasında en çok yüzdeyi Ankara ve Gazi Üniversiteleri almışlardır. Bunun en önemli nedenini her iki üniversitenin de Ankara'da olması ve iletişim fakültelerinin bulunması olarak göstermek mümkündür. Medya kurumlarının da en büyük büroları Ankara'da bulunmaktadır. Ankara'da okumak ve medyanın Ankara bürolarının azımsanmayacak sayıda muhabir çalıştırmasının bir araya gelmesi bu sonucu doğrulmuş olabilir. Bu da, mesleğe başlamanın en geçerli yolunun staj olduğunun dikkate alınmasıyla yapılacak değerlendirmenin doğruluğuna işaret edecektir. Nitekim, Ankara'da okuyan bir öğrenci Ankara'da staj yapma açısından, başka şehirde okuyan öğrenciye oranla barınma, zaman vs. nedenler temelinde daha şanslıdır. Burada ortaya konulan görüşü, ankete katılan muhabirlerin Ankara ve Gazi Üniversiteleri'nden sonra en çok Hacettepe Üniversitesi'nde okudukları sonucuyla da desteklemek mümkündür. Dolayısıyla, iletişim fakültelerini bitirenlerin medya kurumlarında iş olanağı bulmalarında, fakültelerinin medya kurumlarının çok muhabir çalıştırdığı bürolarıyla aynı merkezde olmasının etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu düşüncenin daha kabul edilebilir olması için, İstanbul'da bu yönde bir araştırma yapılması yararlı olacaktır. Mezun olunan üniversiteler açısından başka bir nokta da, Anadolu Üniversitesi'nde okuyan muhabirlerin İstanbul Üniversitesi'nde okuyanlarla eşit orana sahip olarak, ODTÜ dışındaki Ankara'daki üniversitelerden sonra en çok sayıda olmalarıdır. Anadolu Üniversitesi açısından söylendiğinde, bu durum iletişim fakültesine sahip olmasıyla açıklanamaz. Nitekim toplam yüzde ve sayı az olmakla birlikte bunun da tümü iletişim fakültesini bitirmemiştir.

Bitirilen fakülterlere bakıldığında, muhabirlerin "yarıdan fazlasının" iletişim fakültelerini bitirdikleri anlaşılmaktadır. Bunun en önemli nedenini üniversitelerin

açısından yapılan yorumda bulmak mümkündür: Ankara ve Gazi Üniversiteleri'nin iletişim fakültelerine sahip olmasının, ankete katılanların yüzdesinin iletişim fakülteleri açısından yüksek çıkmasına neden olduğu önerilebilir. Ancak elde edilen verilerden hareketle, "Medya kurumlarında en çok iletişim fakültelerini bitirenler çalışmaktadır" demek doğru olmayacaktır. Bu türden bir iddiada bulunmak için Türkiye'de kadrolu ve stajyer olarak çalışan muhabirlerin toplam sayısına ulaşmak ve bu rakam üzerinden değerlendirme yapmak gerekir.

İletişim fakültesini bitiren muhabirlerin çok büyük bölümü de Gazetecilik Bölümü'nü okuyanlar olmuşlardır. İletişim fakültesini bitirmeyen muhabirlerin bitirdikleri alanlar ise çok çeşitlidir. Yabancı Diller'den, Bahçe Bitkileri Bölümleri'ne kadar alanlar bulunmaktadır. İletişim fakültesi bölümlerini okuyanlardan sonra, en çok siyasi ve ekonomi muhabirliği alanlarını çağrıştıracak bölümleri okuyanlar muhabirlik yapmaktadırlar. Bu noktaya dikkat çekmek yararlı olacaktır: Medya kurumlarının habercilik alanları bulunmaktadır. Örneğin yabancı diller okuyan birinin diploması alanında çalışması akla yatkındır. Ancak felsefe, bahçe bitkileri, turizm ve otelcilik gibi alanlara doğrudan hitap eden bir muhabirlik alanı bulunmadığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla bazı muhabirler, muhabirlik alanlarında daha sonra uzmanlaşmışlardır.

Ankete katılan muhabirlerin büyük çoğunluğu gazeteciliğe stajla başlamışlardır. Bu doğal bir sonuçtur. Nitekim Türkiye'de gazeteciliğe genelde stajla başlanmaktadır. Stajla başlamayanlar da belli bir stajyerlik dönemini geçirmektedirler. Örneğin stajla başlamadan sonra, en çok yüzdeye sahip referansla başlayanların da doğrudan, "deneyimli muhabir" oldukları söylenemez. Sınavla başlayanlar ise TRT ve AA'nın açtığı sınavları kazananlardır. Burada net bir öneri yapılabilir: İletişim fakülteleri (istekli) öğrencilerine staj yapma olanağını sunmalıdır.

Muhabirlerin hangi alanlarda çalıştıklarını anlamak için gazetecilik alanları açısından parlamento ve siyaset gibi kategorileştirme yapılmıştır. Buna göre, muhabirlerin çok büyük bölümü, siyasi muhabirlik yapmaktadır. Diploması de katıldığında yüzde, yarıya yaklaşmaktadır. Bunun nedeni araştırmanın Ankara'da yapılması ve ciddi haber (hard news) kapsamına giren haberlerin daha yoğun üretilmesini sağlayan devlet kurumlarının Ankara'da bulunmasıdır. Nitekim siyasi alanı ekonomi takip etmektedir. Yargı haberciliğini de bu alanlar arasına almak mümkündür.

Ankete katılan muhabirlerin iletişim fakülteleri için en uygun habercilik alanı olarak ne düşündüklerine bakıldığında, birinci sırada en çok parlamento muhabirliğini önerdikleri görülmektedir. Muhabirlere göre, iletişim fakültesi öğrencilerinin Ankara'da kendilerini siyasi alanda muhabirlik yapmaya hazırlamaları gerekmektedir. Bu durumu, muhabirlerin en çok siyasi alanda muhabirlik yapmalarına ve en çok iletişim fakültelerinde okumalarına bağlamak mümkündür.

3. 2. Ortalamalar, Ortancalar, Tepe Değerler ve Yorumları

Muhabirlerin bazı sorulara verdiği yanıtların ortalama, ortanca ve tepe değerleri üç tabloda sunulmuştur. Birinci ve ikinci tabloda iletişim eğitimi ile ilgili; üçüncüde ise iletişim eğitimi-medya başına yönelik soruların yanıtlarının ortalaması yer almaktadır. Ancak bunlardan önce muhabirlerin yaş ve çalışma yıllarının ortalamalarına yer verilmiştir.

Tablo 8: Muhabirlerin Yaş ve Çalışma Yılı Ortalaması

	Sayı	Ort.
Yaş	116	30,7
Muhabirlik Yapılan Yıl	118	8,37

Ankete katılanların yaş ve muhabirlik yaptıkları süre ortalamaları Tablo 8'de sunulmuştur. Muhabirlerin yaş ortalamaları 31'dir. Çalışma yılları ortalaması ise 8.4'tür.

Tablo 9: Birinci Grup Önermelerin Ortalaması, Ortancası ve Tepe Değerleri

	Verilen eğitim yeterli	Eğitim kültürel ağırlıklı olmalı	Eğitim teknik ağırlıklı olmalı	Kültürel ve teknik eğitim eşit olmalı	
Sayı	Geçerli	102	101	102	99
	Kayıp	18	19	18	21
Ortalama		2,0000	3,4554	3,2843	3,6869
Ortanca		2,0000	4,0000	3,0000	4,0000
Tepe değer		1,00	4,00	3,00	5,00

Ankete katılanların iletişim eğitimi ile ilgili birinci grupta toplanan düşüncelerinin ortalama, ortanca ve tepe değerleri Tablo 9'da sunulmuştur. Buna göre; verilen eğitim yeterli 2, eğitim kültürel ağırlıklı olmalı 4, eğitim teknik ağırlıklı olmalı 3, kültürel ve teknik eğitim eşit olmalı 4 ortanca almıştır.

Ankete katılanların iletişim eğitimi ile ilgili ikinci grupta toplanan düşüncelerinin ortalama, ortanca ve tepe değerleri Tablo 10'da sunulmuştur. Buna göre, "Siyaset dersleri yoğun okutulmalı" önermesi 4 ortanca alırken, "İletişim kuramları yoğun okutulmalı" 3 çıkmıştır. "Gazetecilik öğrencilerine, iletişim kuramlarının yoğun olarak okutulması, onların bir alanda uzmanlaşmalarını sağlar ifade-sine katılım derecenizi belirtiniz" şeklindeki sorunun ortancası ise 2 olarak belirlenmiştir.

miştir. "Yabancı dil bilmek gazetecilik için zorunludur ifadesine katılım derecenizi belirtiniz" sorusunun ortalaması ise 5 çıkmıştır.

Tablo 10: İkinci Grup Önermelerin Ortalaması, Ortancası ve Tepe Değerleri

		Siyaset dersleri yoğun okutulmalı	İletişim kuramları yoğun okutulmalı	Kuram okutulması uzmanlaşma sağlar	Yabancı dil şart
Sayı	Geçerli	103	98	117	118
	Kayıp	17	22	3	2
Ortalama		3,9612	3.1020	2,2308	4,296€
Ortanca		4,0000	3,0000	2,0000	5,0000
Tepe Değer		5,00	3,00	1,00	5,00

71

Tablo 11: İletişim Eğitimi-Medya Bağına Yönelik Soruların Ortalaması

		Muhabir olmak için iletişim okumak gerekir mi?	İletişim okuyanlar daha başarılı mı?	İletişim okuyanlar uzmanlaşma konusunda dezavantajlı	Medyada sadece iletişim okuyanlar çalışabilir	Staj zorunlu olması
Sayı	Geçerli	119	116	119	119	119
	Kayıp	1	4	1	1	1
Ortalama		2,4454	2,3879	2,6050	2,4454	4,1175
Ortanca		2,0000	2,0000	3,0000	2,0000	5,0000
Tepe Değer		1,00	1,00	1,00	1,00	5,00

Ankete katılanların iletişim eğitimi-medya bağına yönelik düşüncelerinin ortalaması Tablo 11'de görülmektedir. "Muhabir olmak için, iletişim fakültelerinin ilgili bölümlerinde okumak gerekir ifadesine katılım derecenizi belirtiniz" sorusunun ortancası 2 olarak çıkmıştır. "İletişim fakültesinde okumuş olan muhabirler, diğer alanlarda okuyan muhabirlere oranla daha başarılıydılar ifadesine katılım derecenizi belirtiniz" sorusunun ortalaması da 2'dir. "İletişim fakültelerini bitirenler medya kurumlarında, diğer alanlardan gelenlere oranla uzmanlaşma açısından dezavantajlıdır ifadesine katılım derecenizi belirtiniz" sorusunun ortalaması da yine 2 çıkmıştır. "Medyada, idari alanlar dışında, sadece iletişim fakültesini bitirenleri istihdam etmek mümkündür ifadesine katılım derecenizi belirtiniz" sorusunun ortalaması da 2'dir. "İletişim fakültesi öğrencilerinin muhabir olabilmeleri için staj zorunluluğu getirilmelidir ifadesine katılım derecenizi belirtiniz" sorusunun ortalaması da

Ortalamalara bakıldığında bazı noktalar dikkat çekmektedir. Muhabirlerin yaş ortalaması 31'e yakındır. Bir muhabirin, gazeteciliğe, üniversite eğitiminden sonra başladığı ve bu dönemde 22 yaşında olduğu kabul edilse, ankete katılan muhabirlerin yaklaşık 10 yıllık deneyime sahip oldukları anlaşılabilir. Bu süre de muhabirlik açısından belli bir fikir sahibi olmalarına yetebilir. Bazı muhabirlerin mesleğe daha öğrenciyken başladıkları düşünüldüğünde, onların muhabirlik deneyimlerinin on yılı da aştığı kabul edilebilir. Nitekim muhabirlik yapılan yıl ortalaması 8.4 çıkmıştır. Bu da ankete verilen yanıtların belli bir deneyimin ürünü olduğunu verebilir.

Ortancalara bakıldığında, muhabirlerin iletişim fakültelerinde verilen gazetecilik eğitimini yetersiz buldukları ve kültürel bir eğitimin verilmesi gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Muhabirler teknik ağırlıklı eğitimin verilmesini de uygun bulmuşlardır. Kültürel ve teknik eğitimin eşit olması gerektiğine yönelik düşüncelerin ortancasının, "Teknik eğitim ağırlıklı olması gerekir"inkinden fazla çıkması ise, kültürel ve teknik eğitimin bir arada verilmesini istedikleri şekilde değerlendirilebilir.

Muhabirlere göre siyaset dersleri de yoğun olarak okutulmalıdır. Bu sonuç kendi içinde anlamlı görünmektedir. Nitekim Ankara'da ve çoğunluğu siyasi muhabirlik yapan bir çalışma kümesi, siyaset derslerinin iletişim öğrencileri için yararlı olacağını düşünmüş olabilir.

Muhabirler, iletişim kuramlarının yoğun olarak okutulması gerektiğini düşünmektedirler ama okutulmasının uzmanlaşma sağlamayacağını kabul etmektedirler. Muhabirlerin, soruyu muhabirlik pratikleri açısından değerlendirdikleri söylenebilir. Ancak iletişim kuramlarının okutulması, genel formasyon derslerinin yoğun olarak verildiği belirtilebilecek iletişim öğrencilerinin "hiç olmazsa bir konuda" uzmanlaşmalarını sağlayabilir.

Ortancalar açısından en net sonuç, yabancı dil açısından çıkmıştır. Bu yönde ki sorunun ortalaması stajla ilgili soruyla birlikte en yüksek ortancayı almıştır. Buna göre muhabirlik için yabancı dil bilmenin zorunlu olduğunun düşünüldüğü belirtilebilir.

Ankete katılan muhabirler, muhabir olmak için ille de iletişim fakültelerinin ilgili bölümlerini bitirmenin gerekmediğini düşünmektedirler. Ankete katılanların çoğunluğunun iletişim fakültesini bitirdiği dikkate alındığında sonuç kendi içinde anlamlı görünmektedir: "Üniversitelerin hangi alanını bitirseniz bitirin muhabirlik yapabilirsiniz." Nitekim bir sonraki sorunun ortancası da düşük çıkmıştır: Muhabirler, iletişim fakültelerini bitirenlerin, diğer alanlarda okuyanlara oranla muhabirlik açısından daha başarılı olmadıklarını düşünmektedirler. İki sonuç yan yana konduğunda, "Üniversitelerin hangi alanını bitirirse bitirsin, muhabirlik yapmak isteyen biri 'başarılı' bir muhabir olabilir" değerlendirmesini yapmak mümkün olmaktadır.

Ortancaların dikkat çeken bir yönü de muhabirlerin stajın zorunlu olması gerektiğini düşünmeleridir. Bu yöndeki sorunun ortancası yüksek çıkmış ve genel olarak ortancalara bakıldığında yabancı dille ilgili önermeyle birlikte en yüksek ortancaya sahip olmuştur. Bunda muhabir olmak için belli bir süre geçmesi ve en çok tercih edilen yöntemin stajla muhabir olunması gerektiğinin bilinmesi etkili olmuş olabilir. Nitekim ankete katılan muhabirlerin yüzde 66'sı staj yoluyla muhabir olmuşlardır.

Ankete katılanlar, iletişim fakültesini bitirenlerin diğer alanlardan gelen muhabirlere oranla uzmanlaşma açısından dezavantajlı olmadıklarını düşünmektedirler. Çıkan sonuç başka bir biçimde şöyle ifade edilebilir: Muhabirliğe başladığından itibaren, uzmanlaşma lisans eğitimine değil muhabirin kendisine bağlıdır.

Muhabirler aynı zamanda, medyada sadece iletişim fakültesini bitirenlerin çalışabileceğini de kabul etmemektedirler. Bu da normal bir sonuçtur. Mevcut yapıda, iletişim fakültelerinden olmayan birçok medya çalışanı bulunmaktadır. Böyle bir ortamda, sadece iletişim fakültesini bitirenlerin çalışmayacağını düşünmek normaldir. Buna bağlı olarak sonucun verdiği başka bir mesaj, medya kurumlarının her alandan insanlara açık olduğudur.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu yazıda, Ankara'da ulusal medyada görev yapan haber muhabirlerinin gazetecilik eğitimi özelinde iletişim eğitimi ile ilgili geliştirilen önermelere yönelik düşünceleri ortaya konulmuştur. Bu amaçla Ankara'da ulusal medyada çalışan muhabirler arasından 120 kişilik bir çalışma kümesi oluşturulmuş ve onlardan veri toplanmıştır. Araştırmanın, muhabirlerin gazetecilik eğitimi özelinde iletişim eğitimiyle ilgili düşüncelerini ortaya koyarak alandaki bir eksikliği giderdiği söylenebilir.

Türkiye'de iletişim eğitiminin "çok genel" olarak, iletişim kuram ve araştırmalarının medya kabulleri doğrultusunda ikili bir yapıda (kuramsal ve uygulama ağırlıklı) sürdürüldüğü söylenebilir. Ancak bu yapıda, kuramsal ağırlıklı iletişim eğitimi tercihinin uygulama ağırlıklı eğitim verenlere göre az olduğu dikkat çekmektedir. Bu anlamda muhabirlerin, iletişim fakültelerinde verilen eğitimin yeterli olmadığını düşünmelerinin, sadece medyanın istek ve gereklerine uygun eğitim vermeyi amaçladığı belirtilebilecek uygulama ağırlıklı eğitimin yeterli olmadığını ortaya koyduğu söylenebilir. Nitekim muhabirler, kültürel ve teknik eğitimin eşit oranda verilmesi, siyaset derslerinin ve iletişim kuramlarının yoğun okutulması gerektiğini düşünmektedirler. Bu sonuçların muhabirlerin düşüncelerinden kaynaklanması da kendi içinde anlamlıdır.

Muhabirler, gazetecilik yapmak için sadece iletişim fakültesini bitirmek

manın mesleğe geçtikten sonra da doldurulabileceği anlamında almak mümkündür: Çok basit tanımlamayla, iletişim eğitimi almayan bir muhabir, haber toplama ve yazma tekniklerini stajyerliği döneminde öğrenmektedir. Burada şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Uygulama yönü ağırlıklı, teknik donanımı üst düzeyde bir muhabir adayı yetiştirmek medyada yer bulabilmek için tek seçenek ya da yeterli değildir. Dolayısıyla iletişim eğitiminin meslek eğitiminden öte hedeflere sahip olması gerekir.

Ancak iletişim fakültelerinden yetişenlerin öncelikli ve en geniş iş alanı medyadır. Bu gerçek göz ardı edilemez. Medyaya geçiş yapan iletişim eğitimi almış birinin diğer alanlardan gelenlerden farkı/onlara karşı avantajı, muhabirlik pratiklerini bilerek kurumuna gelmesinden kaynaklanabilir. Bu da iletişim eğitimi içerisinde uygulamanın kaçınılmazlığını ortaya koymaktadır. Ne var ki Ayşe İnal'ın belirttiği gibi, "Gazetecilik ve medya eğitiminden eleştirel kuramlar çıkartıldığında geriye kalan, daha çok piyasaya yönelik bir eğitim anlayışı"dır (1996: 199-200). İletişim fakültesi öğrencisi çevresine eleştirel bakabilmelidir. Elbette eleştirel iletişim kuramlarının yoğun verilmesi, öğrencinin "kendisinden başlayarak en uzak dünyaya kadar eleştirel bakmasını sağlayacaktır [14]. Eleştirel olma da, bir muhabirde olması gereken en temel özelliklerden biridir" ve onların toplumsal rollerini yerine getirmede etkili olacaktır. Ama, öğrencinin öğrenmesi gereken iletişim kuramlarını eleştirel yaklaşımlarla sınırlı tutmadan çoğulcu iletişim yaklaşımlarını da onlara anlatmak gerekir. İki kuramsal yaklaşımın da okutulmasına yönelik bir tercih, öğrencinin öncelikle "neyi, nerede, kim için yaptığını" anlamasını sağlayacaktır. Elbette bir öğrencinin medyaya ve dünyaya eleştirel bakması onun medyada çalışmasına engel değildir. İletişim fakültesi öğrencisi, iletişimin ne olduğunu, türlerini vs. elbette bilmelidir. Ama onların diğer fakülte öğrencileri gibi bir konuda yoğunlaşmalarının en kolay, gerekli, hatta zorunlu yolu iletişim kuramlarını iyi bilmelerinden geçebilir. Ayrıca özellikle eleştirel iletişim kuramlarını iyi bilen bir muhabir, bilmeyen muhabire göre, elindeki haber konusunun nedenlerini, nasıllarını, önemini ve sonuçlarını değerlendirmede avantajlı konuma da geçebilir. Dolayısıyla iletişim öğrencisinin kuram ve uygulamanın birleştiği noktada iletişim fakültesini bitirmesi mesleki yaşamında ona avantaj sağlayabilir.

İletişim fakültelerinde zorunlu okutulması gereken derslerin yanında öğrencinin genel formasyon dersleri olarak isimlendirilebilecek kültür, siyaset ve ekonomi gibi dersleri yoğun olarak alması mesleki yaşamında ona yararlı olabilir. Bu noktada genel formasyon derslerinin okutulmasının önemi konusunda bir açıklama yapmak yararlı olacaktır: Medya alanında geçmişte alaylı/mektepli ayrımı söz konusuydu. Bu ayrımın günümüzde 'İletişim Fakülteliler' ve diğerleri şeklinde yapılmasında yarar bulunmaktadır [15]. Artık, medya dünyasında çalışanlar büyük oranda lisans eğitimi almaktadırlar. Medya dünyasında -bu araştırma öyle söylemese de- iletişim fakültelerinden gelenlerden belki fazla belki onlar kadar, diğer alanlardan gelenler bulunabilir [16]. Söz konusu çalışanların siyaset, kültür, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler ve diğer bazı alanlardan geldikleri ve en önemlisi

bazılarının yabancı dil bildikleri anlaşılmaktadır -örneğin Dilbilim bölümünü ve ODTÜ'yü bitirenler. Bu da iletişim fakültelerinde genel formasyon derslerinin yoğun okutulması gerektiğini söyleyebilir. Test sonuçları açısından söylendiğinde, ankete katılan muhabirlerin büyük çoğunluğu siyaset muhabirliği yapmaktadırlar ve iletişim fakültesi öğrencilerinin en çok siyaset alanında başarılı olabileceklerini söylemektedirler [17].

Bu yazılanlar ışığında, iletişim eğitiminin kuramsal ve uygulama yönlerinin hangi oranlarda verilebileceği konusunda araştırmadan elde edilen veriler de dikkate alınarak bir öneri getirilebilir: Genel formasyon derslerinin yüzdesinin dışında kalan payın yüzde 70 iletişim kuramlarına, yüzde 30 oranında da uygulamaya ayrılması yararlı olabilir. Ayrıca muhabirlerin de düşündükleri gibi artık, iletişim fakültesini bitiren birinin en az bir yabancı dili çok iyi bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, iletişim fakültelerinin yabancı dilde eğitim olmasa bile hazırlık sınıfını zorunlu tutmaları yararlı olabilir.

Araştırmanın verdiği sonuçlar bağlamında bir açıklama daha yapmak mümkündür. İletişim fakültelerinin belki de en dikkat etmesi gereken konu stajdır. Staj yapılmasının gerekliliği konusunda şu düşünceler ortaya konulabilir: "a. İletişim fakültesine gelen bir öğrenci medyada çalışabilmelidir. b. Bir iletişim öğrencisine fakültesi bünyesinde ne kadar uygulama yaptırılırsa yaptırılın, o öğrenci bir medya kurumunda bir süre çalışmadıkça uygulama deneyiminin meslek açısından çok fazla anlamı olmayacaktır. Bu düşünceye kanıt olarak, iletişim alanından olmayan birinin bir iletişim öğrencisinin yaptığı uygulama çalışmalarını yapmayan medyada başarılı olması gösterilebilir [18]. c. Medya kurumlarında çalışmanın en genel geçer yolu işe stajla başlamaktır." Dolayısıyla burada iletişim fakültelerinin öğrencilerine staj olanağı yaratması gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Elbette stajın ciddi olarak ele alınması, deyim yerindeyse "göstermelikten" kurtarılması gerekir.

Ankara'da en çok, Ankara ve Gazi Üniversiteleri İletişim Fakülteleri'ni bitirenlerin muhabirlik yapmasının en önemli nedeni, söz konusu fakültelerin Ankara'da bulunmaları olarak belirtilmişti. Bu, aynı şehirde olmanın avantajını kullanma anlamına gelmektedir. Ancak Anadolu, Selçuk ve Erciyes Üniversiteleri İletişim Fakülteleri'nin yer aldığı sırasıyla Eskişehir ve Konya, Ankara'ya üç, Kayseri ise dört saatlik mesafededir. Dolayısıyla, özellikle anılan İletişim Fakülteleri öğrencileri Ankara'daki medya bürolarına yönlendirilebilirler.

Bu noktada bir konuya (soruna) daha yer vermek yararlı olabilir. Gazetecilik için en uygun yol mesleğe stajla başlamaktır. Ancak, medya kurumları stajyerlere belli bir süre ücret ödememektedir. Okulunu bitirdikten sonra stajyer olarak mesleğe geçmek isteyen biri için bu durum sorunları beraberinde getirebilir çoğu örnekte bunu görmek mümkündür. Bu sorunu çözmek için üçüncü sınıf sonunda staja başlamak uygun olabilir. Okulunu bitirmesine bir yıl kalan öğrenci stajyerlik dönemini bu sırada geçirebilir. Ancak burada ortaya bir sorun çıkmaktadır.

nağa bağımlıdır. Öğrenci derslere devam etmekle, muhabirlik yapmak arasında kalmaktadır. Bu da, muhabirliği başaran bir öğrencinin okulunu bitirmesini geciktirebilmektedir -geç bitirmek bazı erkek öğrenciler için askerlik görevini ıleriye alarak kendini medya dünyasında kabul ettirmesi açısından avantaj da sağlayabilmektedir. Burada iki seçenek kendini göstermektedir: a) Bir medya kurumunda muhabirlik yapan ve bunu belgeleyen bir öğrenciye, derslere devamda kolaylık sağlanabilir. b) Staj sonunda başarılı olan öğrenci hafta sonu çalıştırılabilir ya da ona gece muhabirliği yaptırılabilir. Ancak bir öğrencinin dersi anlamasının -iletişim fakültesi öğrencisinin derslere düşünsel katılım sağlamasını beklemek doğru olacaktır- en uygun yolu derse katılmaktır. Bu anlamda a şıkkı iletişim eğitimi açısından anlamlı gözükmemektedir.

Burada son olarak bir araştırma konusundan söz etmek yararlı olacaktır: Dünyadaki siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmelerin ve bunların akademideki değerlendirmelerinin Türkiye'deki eğitim ve onun bir alt dalı olan iletişim eğitimine yansımalarının ortaya çıkarılması önemli olabilir. Bu nedenle yeni araştırmacıların bu yönde bir araştırma yapmaları ve Türkiye'de iletişim eğitiminin geleceği konusunda somut öneriler getirmeleri yararlı olacaktır [19].

NOTLAR

- 1 Yazı sözcüğü bu makaleyi, çalışma sözcüğü yazıda yer verilen diğer çalışmaları, araştırma sözcüğü de yazıya temel olan araştırmayı ifade etmektedir.
- 2 Yazıda iletişim eğitimi gazetecilik eğitimi açısından ele alınmaktadır.
- 3 Bu tarihin 1948 yılı olarak gösterildiği kaynaklar da bulunmaktadır. Türkiye'de gazetecilik eğitiminin başlaması ve gelişmesi açısından bkz. Altun 1999.
- 4 İletişim eğitimi açısından katkı yapan isimlere bakıldığında ilk elde Cavit Orhan Tütengil ve Nermin Abadan-Unat'ın isimleri dikkat çekmektedir. Bunları Taşer, Oskay, Tokgöz, İlal ve Aziz izlemiştir. Abadan-Unat'ın katkıları 1960'lı yıllarda, bir sonrakilerinki 70'li yıllarda başlamıştır. Tarihsel sıralama açısından alana katkı yapan bir sonrakiler arasından Korkmaz Alemdar, Raşit Kaya, Uygur Kocabaşoğlu ve Ertuğrul Özkök'ü saymak mümkündür (Tokgöz 2000: 25-6). Ancak, Türkiye'de iletişim alanına katkı sağlayanlar belirtilenlerle sınırlı değildir. Burada sadece öncü isimlere yer verilmiştir. Bu anlamda Tokgöz'ün makalesinin okunması yararlı olacaktır.
- 5 Türkiye'de iletişim eğitimi ile ilgili şu kaynaklara bakılabilir: Abadan-Unat 1972; Tokgöz 1975 ve 2003; Alemdar 1981; Işınbark 1989; Gürkan ve İrvan 2000; Tekinalp 2000.
- 6 Tekelleşmeyle ilgili bir çalışma için bkz. Severin J. Werner 2003. Tekelleşmenin sonuçlarıyla ilgili haber muhabirlerinin düşüncelerini değerlendiren bir çalışma için bkz. Özer 2005.
- 7 Mutlu'nun iletişim eğitimiyle ilgili başka bir çalışması için bkz. Mutlu, 2000.
- 8 Kuram anlatmak eleştirel olmakla aynı anlama gelemmez. Çoğulcu yaklaşım çerçevesinde

- geliştirilen bir kuramın anlatılması medyaya eleştirel bakmayı sağlamayabilir. Dolayısıyla, eleştirel olmayan kuramsal eğitimin yetersiz kalacağını önermek mümkündür.
- 9 Halil Nalçaoğlu'nun açtığı iletişim eğitimi ile ilgili tartışmaya, George Gerbner tarafından geliştirilen ve Yetiştirme Kuramı olarak da bilinen Kültürel Göstergeler Projesi'nin tanınmış isimlerinden Michael Morgan'da katılmıştır. Bkz. Morgan, 1998. Morgan'ın Yetiştirme Kuramıyla ilgili bazı çalışmaları için bkz. Morgan, 1983; 1984; 1986; 1990; 1995.
 - 10 Başka bir bakış açısından da evrenin Ankara'daki muhabirler olduğu söylenebilir.
 - 11 Bu araştırma yapılmadan önce bu yönde bir girişim yapılmıştır. Ancak sınırlı bilgiye ulaşılabilmektedir.
 - 12 Nüfus/evren sözcükleri aslında, araştırma yöntemi açısından population sözcüğüne karşılık gelmektedir.
 - 13 Araştırmanın ön testi de aynı ayrıma göre gerçekleştirilmiştir.
 - 14 Öğrenci, muhabir olduğunda, "demokratik sürecin işlemediği için hayati rollerden birini mi yoksa, sistemin kendini üretmesi, yeniden üretmesi ve meşrulaştırması için hayati rollerden birini mi yerine getireceğini" öğrenecektir.
 - 15 Alaylı/mektepli ayrımı konusunda, bir noktaya daha vurgu yapmak önem taşıyabilir: Bazı alanlardan yetişen üniversite öğrencileri -örneğin diploması muhabirliği için uluslararası ilişkiler okumak- tercih edilebilmektedir. Ancak, bazı iletişim fakültesini bitirenlerin diploması, ekonomi gibi alanlarda muhabirlik yaptığı da bir gerçektir. Bu, iletişim okuyanların uzmanlık gerektiren alanlarda da muhabirlik yaptıklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, iletişim okuyan birinin öncelikli iş alanının medya olduğu gerçeğini göz önüne alarak medya kurumlarının patron ve yöneticileri, bu gerçeği görüp tercihlerini "İletişim Fakülteliler'den yana kullanabilirler.
 - 16 Araştırma çerçevesinde Ankara'daki muhabirlerin tümünün hangi fakülteyi bitirdikleri de saptanmak istenmiştir. Ancak, bu girişim bazı medya kurumu yöneticileri tarafından "saptamanın zor olacağı ve muhasebe biriminden çıkarılabileceği" gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Ne var ki Türkiye ölçeğinde ulusal medyada bu türden bir araştırma önemli olacaktır.
 - 17 Muhabirlerin çoğunluğunun siyaset alanında çalışmalarının ve bu alanı önermelerinin en önemli nedeni Ankara'da ciddi haber yapılmasıdır. Ankara'nın, Türkiye'nin başkenti olması dolayısıyla TBMM, Başbakanlık, Bakanlıklar vs. Ankara'dadır. Bu da siyasi muhabirliği öne çıkarmaktadır.
 - 18 Burada şöyle bir çıkarım da yapılabilir: Medya dünyasına girecek aday, teknik bilgileri nasılsa işyerinde öğrenecektir. Dolayısıyla iletişim öğrencilerini yoğun kuramsal ve sosyoloji vb. gibi genel formasyon derslerini de içine alan eğitimden geçirmek, onların tek bir alan eğitimi veren -örneğin siyaset bilimi- fakültelerden gelen adaylarla yarış edebilmelerini ve aynı zamanda muhabirlik alanlarına hazır olmalarını sağlayabilir. Anket sonuçları da bir anlamda bunu söylemektedir. Bu durumda iletişim öğrencisinin onu

medyaya yönlendirecek ölçüde uygulamalı eğitim alması avantajına olacaktır. Bu da uygulama için "en fazla" yüzde 30 oranının yeterliliğini ortaya koymaktadır.

- 19 Bu anlamda, Tikly'nin (2004) yeni emperyalizm ve eğitim konulu makalesinin okunması yararlı olabilir.

Kaynakça

- Abadan-Unat, Nermin (1972). **Batı Avrupa ve Türkiye'de Basın Yayın Eğitimi.** SBF Yayını.
- Alemdar, Korkmaz (1981). "Cumhuriyet Döneminde Gazetecilik Eğitimi Konusunda İlk Girişimler". **AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu İletişim Dergisi.** AİTİA Yayın No: 173, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yayın No: 7, 3: 1-3.
- Altun, Abdülrezzak (1999). "Türkiye'de Gazetecilik Eğitimi." **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar.** Korkmaz Alemdar (Der.) içinde. İstanbul: Afa Yayınları.
- Dağtaş, Erdal (2003). "Gazetecilik Eğitiminde Kuram ve Uygulama İkilemi: Türkiye'deki İletişim Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma." **İletişim.** 17: 143-200.
- Dağtaş, Erdal ve Serhat Kaymas (1998). "Türkiye'de İletişim Eğitimi Üzerine Öneriler." **Kültür ve İletişim.** 1(2): 93-110.
- Gürkan, Nilgün ve Süleyman İrvan (2000). "İletişim Eğitiminde Nereden Nereye." **1. İletişim Kongresi Bildiri Kitapçığı:** 354-65.
- Işınbark, A.B. (1989). Türkiye'de Basın Yayın Yüksek Okullarında Eğitim. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, Ayşe (1996). **Haberi Okumak.** İstanbul: Temuçin Yayınları.
- Morgan, Michael (1983). "Symbolic Victimization and Real World Fear." **Human Communication Research.** 9: 146-57.
- Morgan, Michael (1984). "Heavy Television Viewing and Perceived Quality of Life." **Journalism Quarterly.** 61: 499-504.
- Morgan, Michael (1986). "Television and the Erosion of Regional Diversity." **Journal of Broadcasting and Eletronic Media.** 30(2): 123-39.
- Morgan, Michael (1990). "International Cultivation Analysis". **Cultivation Analysis: New Directions in Media Effects Research.** Nancy Signorielli ve

Michael Morgan (der.) içinde, Sage Publication: 225-47.

Morgan, Michael (1995). "The Critical Contribution of George Gerbner." **A Different Road of Taken**. John A. Lent (der.) içinde, WestviewPress: 99-117.

Morgan, Michael (1998). "Colloquy: Notes on Communication Education." **Kültür ve İletişim**. 1(2): 36-45.

Mutlu, Erol (1992). "Kitle İletişim Kuramları ve Türkiye'de Basın Yayın Eğitimi." **AÜBYO Yıllık**. 1991-1992: 119-142.

Mutlu, Erol (1998). "Tartışma İletişim Eğitimi." **Kültür ve İletişim**. 1(2): 16-27.

Mutlu, Erol (2000). "Türkiye'de İletişim Eğitimi: Kişisel Bir.Tarih Denemesi". **İletişim**. 8: 234-259.

Mutlu, Erol ve Hakan Tuncel (1998). "Education for Broadcasting A Comparative Study on Turkish and American Broadcast Students." **Kültür ve İletişim**. 1(2): 77-92.

Mutman, Mahmut (1998). "Tartışma İletişim Eğitimi." **Kültür ve İletişim**. 1(2): 28-35.

Nalçaoğlu, Halil (1998). "Tartışma 'İletişim Eğitimi'." **Kültür ve İletişim**. 1(2): 13-15.

Özbek, Meral (1993). "İletişim Eğitimi Üzerine." **AÜBYO Yıllık**. 1992-1993: 307-327.

Özer, Ömer (2004). **Yetiştirme Kuramı: Televizyonun Kültürel İşlevlerinin İncelenmesi**. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1578.

Özer, Ömer (2005). "Medyada Yaşanan Tekelleşmenin Sonuçları: Ankara'daki Haber Muhabirlerinin Tekelleşmenin Sonuçlarına Yönelik Değerlendirmeleri". **1. Medya Okur Yazarlığı Sempozyumunda sunulan bildiri**. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Severin, J. Werner (2003). "Recent Development in U.S. Media Conglomerates" içinde, **1st International Symposium Communication in the**

Millennium: A Dialogue Between Turkish and Americans Scholars.
Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1440.

Tekinalp, Şermin (2000). "Yeni Dünya Düzeni, İletişim Fakülteleri ve Öneriler".

1. İletişim Kongresi Bildiri Kitapçığı: 462-69

Tılıç, L. Doğan (1998). **Utanyorum Ama Gazeteciyim.** İletişim Yayınları.

Tikly, Leon (2004). "Education and the New Emperialism". **Comparative Education.** 40(2): 173-198.

81

Tokgöz, Oya (1975). "Türkiye'de Mesleki Eğitim Yapan Okullarda Mesleki Eğitim ve Stajın Önemi ve Katkıları Konusunda Tebliğ". **İkinci Basın Kurultayına Sunulan Tebliğler.** Şafak Matbaası: 114-124.

Tokgöz, Oya (2000). "Türkiye'de İletişim Araştırması: Nereden Nereye." **Kültür ve İletişim.** 3(2): 11-30.

Tokgöz, Oya (2003). "Türkiye'de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi". **Kültür ve İletişim.** (6)1: 9-32.